

УДК 343.71

Шахова Катерина Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

В статті досліджується питання сучасного стану правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Зокрема авторкою розглядаються нормативні акти, що регулюють окреслене питання шляхом розподілення останніх на три групи ті, що визначають право особи на статево свободу та статево недоторканність особи та проголошують неможливість такого порушення; ті, що визначають основні організаційно-правові положення здійснення оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; ті, що визначають організаційно-тактичні особливості окремих заходів та дій в процесі оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. До того ж, авторкою при розгляді нормативних актів кожної групи окремо на підставі аналізу емпіричного матеріалу виділяються проблемні аспекти та пропонуються перспективні шляхи їх усунення.

Ключові слова: *оперативно-розшукова протидія, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, правове регулювання.*

Постановка проблеми. Сучасна кримінальна обстановка в Україні породжує необхідність рішучого посилення якості та ефективності протидії злочинності. Перш за все, вказане пов'язано із реалізацією положень Конституції України, де в ст. 3 передбачається, що людина, її життя й здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю [4]. Тобто, права й воля людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Твердження й забезпечення прав і волі людини є головним обов'язком держави.

Водночас, Законом України «Про Національну поліцію» визначено, що одним із прерогативних напрямків діяльності вказаних органів правопорядку є протидія злочинності, зокрема проти статевої свободи та статевої недоторканності [12]. Незважаючи на те, що питома вага зазначених злочинів у структурі злочинності відносно невелика, вказані злочини суперечать самій людській сутності суспільства, наносять йому великий збиток. Крім того, складність протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, обумовлена високою латентністю таких злочинів, скритністю конфліктів по значній частині ситуацій побутового й особливо інтимного характеру.

Загальноновизнаним є те, що протидія злочинності за своїм характером є правоохоронною діяльністю, яка розглядається як багатофункціональне і різноаспектне поняття, що охоплює собою практично усі сфери державної діяльності. Вона здійснюється на загально соціальному та спеціальному рівнях. Загальносоціальна протидія злочинності є основою спеціальної протидії. Спеціальна протидія здійснюється шляхом правового реагування на вчинення злочину та спеціальнокримінологічного запобігання новим злочинам. Процес реагування на вчинений злочин утворює самостійну систему заходів, які застосовуються у певній послідовності [17, с. 187].

Водночас, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що одним із сучасна оперативно-розшукова протидія злочинності взагалі характеризується наявністю певних проблемних аспектів. Так, А.С. Омеляненко визначає, що на сучасному етапі слідчі органи та оперативні підрозділи проходять складний процес адаптації до новел які з'явилися, і зокрема, з появою правового інституту негласних слідчих (розшукових) дій, зміненням порядком проведення аналогічних оперативно-розшукових заходів, змінами пов'язаними з повноваженнями підрозділів, які

здійснюють оперативно-розшукову діяльність у разі виявлення ознак злочину. Зближення функцій слідчої та оперативно-розшукової діяльності викликає необхідність удосконалення та чіткого розуміння правового механізму їх взаємопроникнення, правової процедури зміни статусу оперативно-розшукової на кримінально-процесуальну діяльність з метою підвищення ефективності захисту прав і законних інтересів людини, забезпечення безпеки суспільства і держави від кримінальних правопорушень [8]. Вказане також підтверджується результатами опитування працівників кримінальної поліції, які вказують, що в процесі оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи сьогодні існує доволі велика кількість законодавчо не врегульованих проблемних питань. Враховуючи окреслене, вважаємо доцільним розглянути питання правового регулювання окресленого питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці на протязі багатьох років приділяють увагу протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності. Зокрема, слід відзначити, що значний внесок у розвиток окресленої проблематики було здійснено такими вченими як такими вченими як: К. В. Антонов, О. Ю. Анциферов, А. В. Баб'як, О. М. Бандурка, В. Я. Горбачевський, М. В. Гусаров, С. М. Гусаров, І. М. Даньшин, О. О. Житний, О. Ю. Зуєв, А. М. Кислий, М. Й. Коржанський, Б. Д. Леонов, В. В. Лисенко, О. М. Литвинов, Л. А. Мазур, В. А. Некрасов, Ю. Ю. Орлов, В. В. Плукар, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, С. В. Слінько, М. В. Стацак, Р. Л. Степанюк, В. Б. Харченко, В. В. Шендрик, О. О. Юхно та ін. Серед останніх наукових здобутків слід відмітити, наукові праці Г.Я. Мартинишина, який приділяє увагу історії нормативної регламентації суспільно небезпечних посягань на статево недоторканість у кримінальному праві [7, с. 37] (однак, досліджує виключно задля з'ясування формування кримінально-правових ознак такого виду злочину як статеві злочини); М.Д. Денисовський, котрий звертає увагу на попередження злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх і малолітніх підрозділами карного розшуку кримінальної поліції Національної поліції України [2, с. 13]. Водночас, віддаючи належне поіменованим вченим та констатуючи значний внесок у розвиток оперативно-розшукової науки, слід констатувати, що проблема сучасного правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи залишаються ще недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, виокремлення існуючих проблемних аспектів та запропонування авторських шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи наукові праці фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності, можна дійти висновку, за останніми декілька років питання правового регулювання процесів вказаної діяльності набуло своєї актуалізації. Зокрема, комплексно та ґрунтовно окреслену тематику було досліджено в наукових працях В.П. Захарова, О.В. Кириченка, В.Д. Пчолкіна, М.В. Стацака, С.Р. Тагієва, В.В. Шендрика та ін. Враховуючи вказане, не дивним є те, що сьогодні, по-перше, науковцями визначено доволі велику кількість проблемних аспектів оперативно-розшукової діяльності, по-друге, запропоновано якісно-нові шляхи усунення такої проблематики, а по-третє, науково обґрунтовані різні шляхи розгляду проблематики правового регулювання взагалі. Так, як приклад, можна навести те, що сьогодні доволі розповсюдженими та широко вживаними способи дослідження питань правового регулювання є ті, що базуються на аналізі: безпосередньо нормативних актів, їх юридичної сили та чинності; правовідносин, які виникають в тих чи інших оперативно-розшукових процесах; прав та обов'язків суб'єктів оперативно-розшукової протидії; співвіднесенні міжнародного досвіду протидії злочинності взагалі чи її окремим видам із аналогічними нормами вітчизняного законодавства та пропонування шляхів перспективного впровадження іноземного досвіду; тощо [15; 16]. На нашу думку, кожний із перелічених способів розгляду проблематики правового регулювання є вірним та доцільним, однак все ж таки більш доцільним є не визначення лише окремих компонентів чи складових такого процесу, а поєднання їх в єдиний комплекс відповідно до кінцевої мети нормативних актів, які регулюють той чи інший процес.

Зокрема, положеннями ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», закріплено, що правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України про прокуратуру, Національну поліцію Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України Державну кримінально-виконавчу службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна [13]. Тобто, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає в загальному вигляді, що всі нормативні акти, які регулюють будь-які правовідносини під час оперативно-розшукової протидії злочинності є складовими правового регулювання.

Водночас, аналізуючи вказані нормативні акти слід дійти висновку, що в процесі оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи в загальному вигляді їх можна розділити на наступні групи:

- ті, що визначають право особи на статево свободу та статево недоторканність особи та проголошують неможливість такого порушення;
- ті, що визначають основні організаційно-правові положення здійснення оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи;
- ті, що визначають організаційно-тактичні особливості окремих заходів та дій в процесі оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Враховуючи вказане, визначимось, які ж із нормативних актів входять до вказаних груп, правовідносини, що ними регулюються та існування проблемних аспектів в них.

Першу групу становлять такі нормативні акти як: Конституція України, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), Декларація про усунення насильства проти жінок Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [1; 3; 4; 11]. Аналізуючи в загальному вигляді вказані нормативні акти, слід відзначити, що всі вони проголошують категоричну неможливість порушення права особи на статево свободу та статево недоторканність особи. Водночас, дані нормативні акти є основоположними для визначення статевого акту із застосуванням насильства, фізичного впливу, використання безпорадного стану або осіб, які в результаті віку не усвідомлюють цього, кримінально караним діянням. До речі відмітимо, що характерним для даної групи є те, що більшість нормативних актів є міжнародними договорами та ратифіковані у багатьох країнах світу.

В свою чергу до другої групи нормативних актів як основні відносяться наступні: Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». Окреслені нормативні акти, як визначалось раніше покликані врегулювати організаційно-правові засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Що стосується проблематики застосування вказаних нормативних актів як правової основи під час оперативно-розшукової протидії злочинам досліджуваного виду, то слід відзначити, що респонденти вказують наступне:

- Кримінальним процесуальним кодексом України в ст. 242 передбачається призначення експертизи у випадку необхідності встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України та встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, водночас в ч. 3 ст. 244 КПК України визначено, що сама процедура призначення (направлення клопотання, отримання дозволу

суду, втручання особі направлення, тощо) може тривати 5 діб [6]. Респонденти ж вказують, що на практиці вказане призводить до втрати можливості фіксування самого факту вчинення статевого злочину. На нашу думку, перспективним шляхом усунення вказаного недоліку є внесення відповідних змін до КПК України щодо надання можливості проведення таких експертиз в максимально короткі строки;

- Кримінальним кодексом України диспозиція злочинів передбачених ст. 152 та 153 КК України включають в себе вчинення відносно особи окрім статевого злочину ще й тілесних ушкоджень [5]. Однак, як пояснюють респонденти виникає проблема в незрозумілості питання щодо додаткової кваліфікації, якщо потерпій особі під час звалтування були спричинені й тілесні ушкодження середньої тяжкості, оскільки Постановою Пленуму Верховного Суду України надається пояснення щодо кваліфікації таких дій лише при вчинення злочину передбаченого ст. 153 КК України [14], а щодо ст. 152 КК України будь-які роз'яснення відсутні. Враховуючи вказане, вважаємо доцільним внесення змін до вказаної Постанови Пленуму;

- Законом України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліцейський зобов'язаний вжити заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі, однак практика свідчить, що фактично даний обов'язок поліцейські виконують шляхом проведення профілактичних бесід, що в подальшому призводить, що вчинення повторно статевих злочинів або із особливим цинізмом чи жорстокістю на фоні образи злочинця про звернення до правоохоронних органів [12]. Враховуючи вказане вважаємо доцільним, конкретизувати положення ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» в частині дій поліцейського при вчинення статевого злочину як сімейного насильства та зобов'язати вжиття заходів щодо унеможливлення повторного прояву злочинної агресії, в тому числі шляхом залучення допомоги громадських та державних організацій та установ.

Що стосується нормативних актів третьої групи, то в більшій кількості це відомчі та міжвідомчі накази та розпорядження, в тому числі й закритого характеру. Зокрема для прикладу можна навести такі як: Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, міністерств фінансів та юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5, Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [9, 10]. Стосовно проблематики в частині правового регулювання вказаними нормативними актами досліджуваного процесу, слід відмітити, що опитані працівники Національної поліції вказали те, що існує необхідність внесення змін та доповнень в Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджену наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 в частині визначення як обов'язкового включення психолога до складу слідчо-оперативної групи у всіх випадках виїзду на місце вчинення статевого злочину відносно неповнолітньої або малолітньої особи.

Висновки. Отже, сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи характеризується тим, що:

- 1) регламентується великою кількістю нормативних актів, в тому числі до їх складу входить велика кількість міжнародних договорів;
- 2) існують проблемні аспекти в організаційно-правовому та тактичному аспекті оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи;
- 3) більшість проблемних питань можливо усунути шляхом змін та доповнень в окремі нормативні акти.

Список використаних джерел

1. Декларація про усунення насильства проти жінок: Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
2. Денисовський М. Д. Попередження злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх і малолітніх підрозділами карного розшуку кримінальної поліції Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – Львів, 2017. – 20 с.
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/1680096e45>
4. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (дата звернення: 01.04.2018).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 12.04.2018).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.02.2018).
7. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Львів, 2017. – 220 с.
8. Омеляненко А.С. Актуальні проблеми направлення матеріалів оперативно-розшукової справи до органу досудового розслідування за новим КПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2014_12_15.pdf.
9. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 25.04.2018).
10. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, міністерств фінансів та юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.
11. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи Ратифікація від 20.06.2012, підстава 4988-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927
12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.04.2018).
13. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 19.03.2018).
14. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (дата звернення: 25.04.2018).
15. Стацак М. В. Форми оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції у протидії злочинності : концептуальні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09

«Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Х., 2017. – 355 с.

16. Тагієв С. Р. Теоретичні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Харків, 2016. – 40 с.
17. Шендрик В. В. Проблематика попередження злочинів оперативними підрозділами ОВС України в умовах сучасності / В. В. Шендрик // Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 груд. 2010р.) – Х. : ХНУВС, 2010. – С. 186–190.

Шахова Е. В. Современное состояние правового регулирования оперативно-розыскной противодействия преступлениям против половой свободы и половой неприкосновенности личности

В статье исследуется вопрос современного состояния правового регулирования оперативно-розыскной противодействия преступлениям против половой свободы и половой неприкосновенности личности. В частности автором рассматриваются нормативные акты, регулирующие очерченный вопрос путем распределения последних на три группы те, которые определяют право человека на половую свободу и половую неприкосновенность личности и провозглашают невозможность такого нарушения; те, которые определяют основные организационно-правовые положения осуществления оперативно-розыскной противодействия преступлениям против половой свободы и половой неприкосновенности личности; те, которые определяют организационно-тактические особенности отдельных мероприятий и действий в процессе оперативно-розыскной противодействия преступлениям против половой свободы и половой неприкосновенности личности. К тому же, автором при рассмотрении нормативных актов каждой группы отдельно на основании анализа эмпирического материала выделяются проблемные аспекты и предлагаются перспективные пути их устранения.

Ключевые слова: оперативно-розыскная противодействие, преступления против половой свободы и половой неприкосновенности личности, правовое регулирование.

Shakhova E. V. The current state of legal regulation of operational-search counteraction to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person

The article examines the issue of the current state of legal regulation of operational-search counteraction to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person. In particular, the author considers the normative acts regulating the outlined question by distributing the latter into three groups, those that define the human right to sexual freedom and sexual integrity of the person and proclaim the impossibility of such a violation; those that define the basic organizational and legal provisions for the implementation of operational-search counteraction to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person; those that determine the organizational and tactical features of individual events and actions in the process of operational-search counteraction to crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person. In addition, when reviewing the regulations of each group, the author highlights the problematic aspects based on the analysis of empirical material and suggests promising ways to eliminate them.

Key words: operational-search counteraction, crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person, legal regulation.

Надійшла до редакції 23 травня 2018 р.

